

В.М. Ігнатенко, канд. юрид. наук

КОНКУРС У ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ

Поняття конкурсу у цивільному праві використовується в кількох розуміннях.

По-перше, це різновид недоговірних зобов'язань, що виникають з односторонніх дій, а саме публічного обіцяння винагороди. Указане зобов'язання регулюється ст. 435 ЦК України: публічне обіцяння спеціальної винагороди (премії) за краще виконання певної роботи (оголошення конкурсу) дається державною, кооперативною або іншою громадською організацією і зобов'язує цю організацію сплатити обіцяну винагороду особі, робота якої визнана достойною винагороди відповідно до умов конкурсу.

По-друге, порядок укладення договору, який набуває особливої актуальності з розвитком ринкових відносин, широко застосовується державою як спосіб економії бюджетних коштів при виконанні останнього своїх функцій і завдань. Указаний порядок полягає в укладенні договорів з особами які пропонують найбільш вигідні умови. Наприклад, у ч. 3 ст. 2 Закону України "Про поставки продукції для державних потреб" говориться, що державні виконавці, виходячи з інтересів держави, здійснюють вибір виконавців державного замовлення для укладення з ними державних контрактів шляхом проведення конкурсного відбору [1; 1996. - № 3. - Ст. 9].

Широкого поширення конкурс набув також при проведенні приватизації державного майна. Згідно зі ст. 14 закону України "Про приватизацію невеликих державних підприємств (малу приватизацію)" продаж об'єктів малої приватизації за конкурсом полягає у передачі права власності покупцеві, який запропонував найкращі умови подальшої експлуатації об'єкта або за рівних умов найвищу ціну [1; 1996. - № 34. - Ст. 160].

Близьким до поняття конкурсу в такому розумінні є тендер. Пункт 2 Положення про проведення торгів (тендерів) у будівництві, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 01.09.98 р. № 1369, визначає торги (тендери) формою розміщення замовлення на будівництво, яка передбачає визначення підрядника

шляхом конкурсного відбору кращої тендерної пропозиції (оферти) за критеріями, що встановлюються замовником [8]. Слово "тендер" англійського походження, одним із значень якого є письмова оферта, приміром на поставку товарів, надання послуг, будівництво об'єктів при проведенні торгів тощо [9, с. 444].

Підзаконні нормативні акти України класифікують торги в залежності від кола осіб, які можуть взяти в них участь. Так, Положення про проведення торгів (тендерів) у будівництві дає таку класифікацію:

- відкриті торги, коли всі зацікавлені підрядники мають право надавати тендерні пропозиції;
- відкриті з попередньою кваліфікацією, коли тендери пропозиції мають право подавати тільки ті претенденти, які за результатами попередньої кваліфікації допущені до участі в торгах (тендерах);
- закриті, коли тендерні пропозиції мають право надавати тільки ті підрядники, які одержали від замовника запрошення до торгів (тендерів).

Взагалі конкурс у такому аспекті виступає як різновид торгів. У свою чергу, останні передбачають конкуренцію осіб при укладенні договору. Стаття 447 ЦК Росії вказує, що договір (якщо інше не витікає із його суті) може бути укладений шляхом проведення торгів. Він укладається з особою, яка виграла торги. Торги провадяться у формі аукціону або конкурсу. Їх переможцем на аукціоні визнається особа, яка запропонувала найвищу ціну, а по конкурсу — особа, яка за висновком конкурсної комісії, раніше призначеної організатором таких торгів, запропонувала найкращі умови [2, с. 166].

По-третє, одним з аспектів терміна "конкурс" є конкурсне провадження, тобто відповідне розподілення майна боржника в разі його неплатоспроможності. Такі процедури характерні для цивільного права високорозвинених західноєвропейських держав [4, с. 449].

У законодавстві України аналогічна процедура закріплена в ст. 44 Закону України "Про виконавче провадження". У разі недостатності суми, стягнення з боржника для задоволення всіх вимог за виконавчими документами, ця сума розподіляється державним виконавцем між стягувачами в порядку черговості, встановленої цією статтею.

У першу чергу задовольняються: а) вимоги щодо стягнення аліментів, відшкодування шкоди, заподіяної каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я, у зв'язку з втратою годувальника; б) забезпечені заставою вимоги про стягнення вартості заставленого майна.

У другу чергу задовольняються: а) вимоги працівників,

пов'язані з трудовими правовідносинами; б) вимоги щодо наданої адвокатами юридичної допомоги; в) виплати винагороди, що належить автору за використання його твору, відкриття, винаходу, промислового зразка, на які видано відповідні свідоцтва; г) вимоги громадян із соціального страхування та вимоги громадян про відшкодування збитків, заподіяних їх майну злочином або адміністративним правопорушенням (після повного задоволення всіх зазначених вимог).

У третю чергу задовольняються вимоги: а) щодо податків і неподаткових платежів до бюджету; органів страхування з обов'язкового страхування.

У четверту чергу задовольняються всі інші вимоги в порядку надходження виконавчих документів.

Вимоги стягувачів кожної наступної черги задовольняються після повного задоволення вимог стягувачів попередньої черги. У разі недостатності стягненої суми для повного задоволення всіх вимог однієї черги останні задовольняються пропорційно належній кожному стягувачеві суми [1; 1999. - № 24. - Ст. 207].

У рамках даної статті зупинимося на аналізі перших двох аспектів конкурсу — як різновиду публічного обіцяння винагороди та порядку укладення договорів.

Чинний ЦК України називає лише публічний конкурс і не регулює другий вид публічного обіцяння винагороди без оголошення конкурсу. Як вірно зазначав О.С. Йоффе: “Результат, для досягнення якого публічно обіцяється винагорода, буває різного характеру. Але з точки зору класифікації зобов'язань, що розглядаються, важливо відрізнити один від одного результати двох видів: єдині у своєму роді і зіставні за якістю. Наприклад, корову, що загубилася, можна знайти або не знайти, але не можна зробити це “краще” або “гірше”. Літературні ж твори на задану тему, навпаки, можуть бути одночасно й залежно один від одного створені кількома авторами без будь-якого збігу художніх та інших досягнень, що виключаються індивідуальністю літературної творчості. У зв'язку з цим прийнято розрізнити публічне обіцяння винагороди, побудоване як конкурс, і таке, що не є конкурсом” [6, с. 783].

Досить часто (особливо в рекламних виданнях) можна зустріти оголошення про виплату винагороди при поверненні втрачених або забутих речей, документів тощо. Зараз правовою підставою для виникнення такого роду зобов'язань з односторонніх дій (оголошення про винагороду) виступає ст. 4 ЦК України, а саме її вказівка на те, що цивільні права й обов'язки виникають внаслідок інших дій громадян та організацій. Тому слухним, на наш погляд, є

закріплення в ст. 1026 проекту ЦК України поняття та змісту зобов'язання з такого публічного обіцяння винагороди без оголошення конкурсу: особа, яка виступила з публічним обіцянням винагороди за досягнення зазначеного у повідомленні результату (знайдення речі, що пропала, надання необхідних відомостей тощо), зобов'язана виплатити (передати) обіцяну нагороду особі, яка відгукнулася на це оголошення з позитивним результатом.

У юридичній літературі вказані риси, що характеризують конкурс як різновид публічного обіцяння винагороди:

а) обіцяння винагороди за краще виконання певної роботи або досягнення інших результатів має бути публічним, тобто зверненим до невизначеного кола осіб. За цією ознакою конкурси поділяються на відкриті і закриті. При відкритому конкурсі пропозиція взяти в ньому участь звернена до всіх бажаючих і кожен, хто відгукнеться на неї, може стати його учасником. У цьому випадку коло учасників конкурсу може бути більш широким (всі, хто побажав узяти в ньому участь) або більш вузьким (конкурс серед осіб певної професії), але він завжди характеризується кількісною невизначеністю і невідомістю для організатора конкурсу конкретного складу його учасників. Навіть якщо конкурс провадиться серед осіб певної кваліфікації (професії), коли організатор його попередньо відбирає осіб, бажаючих взяти в ньому участь, і тоді в силу публічного характеру його об'яви конкурс не перестає бути відкритим. Закритий конкурс, навпаки, характеризується тим, що пропозиція взяти в ньому участь направляється визначеному колу осіб за вибором його організатора. У цьому випадку коло учасників конкурсу завжди обмежене й відоме організаторові;

б) публічний конкурс повинен бути спрямований на досягнення будь-яких суспільнокорисних цілей. Можна, наприклад, оголосити конкурс на краще озеленення дворів або упорядкування прибудинкової території, але не можна оголосити конкурс на краще утримання житлових приміщень або домашніх тварин;

в) обіцяна винагорода має бути не звичайною передбаченою чинним законодавством (трудовим, авторським) платою за виконання тієї чи іншої роботи, а спеціально встановленою премією, що виплачується переможцеві конкурсу за досягнутий результат незалежно від його права на отримання інших видів винагороди за свою працю. При цьому премія повинна бути грошовою або речовою. Будь-яке інше заохочення переможця змагання (приміром, нагорода грамотою, дипломом, медаллю), якщо воно не пов'язано з виплатою премії, не визнається конкурсною винагородою;

г) винагорода має бути обіцяна за краще виконання певної

роботи або досягнення інших результатів, що передбачає можливість співставлення й вибору з багатьох зрівнюваних за своїми якостями результатів, досягнутих до того ж різними особами. Отже, робота повинна відповідати умовам конкурсу, а за характером бути такою, результат якої при її виконанні різними особами можна порівняти [5, с. 682, 683].

Слід зазначити, що законодавство України не розрізняє відкритий і закритий конкурси. Останнє поняття закріплено в п. 3 ст. 1057 ЦК Росії. До цього в юридичній літературі існувала точка зору, що закритий конкурс, до участі в якому залучаються за спеціальними запрошеннями наперед визначені особи, не є конкурсом у розумінні ст. 439 ЦК РФСР. Він являє собою суму окремих договорів, що укладаються з кожним із здобувачів, які мають право на оплату виконаної роботи незалежно від зайнятого нею місця за конкурсом і від прийняття оціночного рішення взагалі [6, с. 786].

Особою, яка оголосила конкурс (засновником конкурсу), за ЦК України може бути лише державна, кооперативна або громадська організація. Таке зауваження кола засновників конкурсу не відповідає сучасним реаліям. На нашу думку, це може бути як фізична, так і юридична особа різних форм власності. Даний підхід до вирішення цього питання реалізовано в ст. 1207 проекту ЦК України, де йдеться про “особу (засновника конкурсу)” без додаткових роз’яснень, що свідчить про те, що це може бути як фізична так і юридична особа.

Пошукувачами можуть також виступати як фізичні, так і юридичні особи, при цьому коло їх (за ЦК України) не обмежується, а залежить лише від форми сповіщення.

Конкурс може бути об’явлено як усно, так письмово з дотриманням загальних правил про форму угод. Однак, оскільки це публічне обіцяння винагороди, оголошення має бути доведено до загального відома тим чи іншим способом — шляхом публікації в газетах або журналах, повідомлення по радіо чи телебаченню, видання спеціальної брошюри або листівки тощо [6, с. 787].

Оголошення про конкурс повинно містити виклад завдання, строк його виконання, розмір і форму винагороди, місце подання результатів і строк їхньої порівняльної оцінки та інші умови.

Законодавець захищає права учасників конкурсу, що виражається в закріпленні правових гарантій:

а) зміна умов конкурсу допускається тільки в межах строку, встановленого для подання робіт;

б) про зміну умов конкурсу має бути сповіщено в тому ж порядку, в якому конкурс оголошено (ст. 436 ЦК України).

Проект ЦК України підвищує вказані гарантії: а) засновник конкурсу не має права скасувати його; б) зміна умов конкурсу допускається в межах першої половини строку, встановленого для представлення результату (ст. 1208 проекту ЦК України).

Зобов'язання по виплаті винагороди (премії) виникають між організатором конкурсу і його переможцем після прийняття рішення конкурсною комісією. Рішення по виплаті винагороди (премії) повинно бути винесено й сповіщено здобувачам у строк, встановлений оголошенням про конкурс, і в порядку, зазначеному цим оголошенням.

Між поняттям конкурсу як односторонньої дії (односторонньої угоди) і порядком укладення договору, заснованого на конкуренції, змагальності його учасників, у залежності від їх предмета існують як деякий взаємозв'язок, так і своя відмінність. Якщо для публічного конкурсу на краще виконання певної роботи (ст. 435 ЦК України), на краще виконання роботи або досягнення інших результатів (ст. 1057 ЦК Росії), досягнення кращого результату згідно з умовами конкурсу (ст. 1207 проекту ЦК України) це за загальним правилом спеціальна винагорода (премія), яка може бути як грошовою, так і речовою, то для переможця конкурсу (як різновид торгів) — це лише право на укладення договору, якому кореспондує відповідний обов'язок другої сторони. Таке право при реалізації тягне за собою певні економічні наслідки позитивного характеру: можливість завантажити виробництво у разі отримання державного замовлення, стати власником об'єкта в процесі приватизації та ін.

Проблема в правовому регулюванні постає у випадку, коли конкурс оголошується на створення об'єктів інтелектуальної власності. Згідно зі ст. 438 ЦК України, якщо конкурс оголошено на твори літератури, науки або мистецтва, організація набуває права використати премійовані твори у передбачений в оголошенні про конкурс спосіб. Але вказане положення вступає в протиріччя зі ст. 29 Закону України "Про авторське право і суміжні права", за якою використання твору (за загальним правилом) можливе лише на підставі авторського договору з автором або іншою особою, яка має авторське право [1; 1994. - № 13. - Ст. 64]. У цьому разі дає норма цього Закону як прийнятого пізніше від ЦК України. Тому правильним є висновок авторів коментаря до ЦК України, що право засновника конкурсу на використання премійованого твору виникає не на підставі рішення про нагородження премією, а на підставі авторського договору [3, с. 636].

Коли зобов'язання з публічного обіцяння винагороди вичерпується її виплатою, то воно є зобов'язанням з односторонньої дії,

але коли ще й укладається договір із переможцем конкурсу про використання результату, тоді постає питання: які норми використовувати для врегулювання відносин — норми, що регулюють публічний конкурс, чи норми про конкурс як порядок укладення договору?

Цікавим у зв'язку з цим є підхід законодавця Росії, який на рівні ЦК закріплює норми як про публічний конкурс, так і про торги як порядок укладення договору. Причому вперше в ньому введено правило щодо можливої колізії між статтями про торги і про публічний конкурс стосовно випадків, коли предметом останнього служить укладення договору з переможцем (наприклад, конкурс щодо укладення договору на розробку проекту нового об'єкта). У подібних випадках норми про торги користуються пріоритетом стосовно норм про публічний конкурс [7, с. 346].

На відміну від ЦК Росії проект нового ЦК України вказує на те, що особливості укладення договорів на біржах, аукціонах, конкурсах тощо визначаються відповідними законами або іншими правовими актами (ст. 682 проекту нового ЦК України).

З оглядом на вказане, вважаємо за доцільне закріпити в новому ЦК України загальні положення про конкурс як порядок укладення договору, включаючи: а) класифікацію конкурсів; б) порядок їх проведення; в) взаємні обов'язки сторін; г) колізійну норму, яка вирішуватиме суперечки про використання положень про торги чи публічний конкурс; д) вказівку на те, що публічний конкурс повинен бути спрямований на досягнення яких-небудь суспільнокорисних цілей, що буде мати позитивний регулюючий вплив на досліджувані відносини. Наявність цих норм, однак, не заперечуватиме існування певних особливостей у регулюванні окремих видів конкурсів в інших законах і підзаконних нормативних актах.

Список літератури: 1. Відомості Верховної Ради України. 2. Гражданский кодекс Российской Федерации: Часть первая // СЗ РФ. — 1999. — № 32. — Ст. 3301. 3. Гражданский кодекс Украины: Науч.-практ. комент. — Харьков: Одиссей, 1999. — 848 с. 4. Гражданское и торговое право капиталистических государств: Учебник. — 2-е изд. — М.: Междунар. отношения, 1992. — 560 с. 5. Гражданское право: Учебник: Часть 2 / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. — М.: Проспект, 1997. — 784 с. 6. Йоффе О.С. Обязательственное право. — М.: Юрид. лит., 1975. — 880 с. 7. Комментарий части второй Гражданского кодекса Российской Федерации. — М.: Фонд прав. культ. Фирма Гардерика, 1996. — 656 с. 8. Положення про проведення торгів (тендерів) у будівництві: Затв. пост. КМ України від 01.09.98 р. № 1369 // ЗУНА України. — 1999. — № 6. — Ст. 120. 9. Юридическая энциклопедия / Под ред. М.Ю. Тихомирова. — М.: 1998. — 526 с.